

بررسی وضعیت بخش‌های دیداری - شنیداری کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌ای دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور^۱

نویسنده: عبدالحمید راد^۲
کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی

مقدمه:

وجود انواع منابع کتابخانه‌ای، اعم از چاپی و غیرچاپی نظیر مواد دیداری - شنیداری از مهمترین عواملی هستند که می‌توانند در افزایش سطح کمی و کیفی آموزش و پژوهش در دانشگاه‌های علوم پزشکی و سایر مؤسسات آموزش عالی کشور، تأثیر بسزایی داشته باشند. آشنایی با وضعیت بخش‌های دیداری - شنیداری این گونه مراکز و مسائل مختلف آن می‌تواند راهگشایی برای حل بعضی از مشکلات و معضلات آنها باشد، پژوهش حاضر با روش توصیفی به بررسی وضعیت کلیه بخش‌های دیداری - شنیداری کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌ای دانشگاه‌های علوم پزشکی تحت پوشش وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی که شامل ۱۳۶ بخش است پرداخته است.

علی‌رغم اینکه در چند سال اخیر، کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی ما، در قیاس با سال‌های قبل امکاناتی را صرف تهیه منابع دیداری - شنیداری و ابزارهای مربوط به آن کرده‌اند، معذالک به نظر می‌رسد استفاده بهینه از این گونه وسایل در حاله‌ای از ابهام قرار دارد. قطعاً بروز یک چنین پدیده‌ای معلول عواملی چند می‌باشند، از آن جمله محدودیت فضا و عدم آشنایی با نحوه صحیح سازماندهی آنها، عدم استفاده مطلوب از خدمات بعد از فروش، ممنوعیت‌های استخدامی در بکارگیری توان علمی نیروهای انسانی ماهر و یا دیگر عوامل، که می‌توان بیان داشت.

ادامه این روند صحیح به نظر نمی‌رسد، زیرا برخی از معضلات آموزشی که می‌تواند به مدد استفاده از این گونه تجهیزات کاهش یابد و یا در برخی از موارد از بین برود، کماکان وجود خواهد داشت.

زمینه پژوهش

تئوری‌ها، نظریه‌ها و اقدامات صاحب‌نظران و مشهورترین عالمان تعلیم و تربیت در دنیای امروز، باعث تجدید بنای سیستم‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی، و استفاده هرچه بهتر و بیشتر از عضوهای چشم و گوش، یا دو حس بینایی و شنوایی در تعلیم و برقراری ارتباط میان معلم و فراگیر شده است.

بنابراین، می‌توان اذعان داشت که از سالها قبل با بهره‌گیری از امکانات روز و شکلهای ساده از ابزار و مواد دیداری استفاده می‌شده است. «در اوایل قرن حاضر نیاز به تربیت متخصصانی که بتوانند تصاویر پزشکی را رسم کنند آشکار شد. در سال ۱۹۱۰ بنام باول^۳ در دانشگاه هاپکینز اولین مدرسه‌ای که می‌توانست چنین متخصصینی را تربیت کند، تأسیس کرد و تا آنجا پیش رفت که امروز، اکثر مدارس پزشکی دارای واحد تصویرسازی هستند.» (واعظ ایروانی ۷، ۱۳۷۱)

بررسی وضعیت بخش‌های دیداری - شنیداری دانشگاه‌های علوم پزشکی، می‌تواند زمینه‌ساز آن باشد، تا کتابداران و نیروهای متخصص در این بخش‌ها، بیشترین توان و تلاش خود را، در راه تهیه، آماده‌سازی و در اختیار گذاردن

این مواد به منظور اهداف آموزشی اعمال دارند.

اهمیت پژوهش

بکارگیری تکنولوژی آموزشی در یکی از مراکز آموزشی امریکا توانسته است، زمان آموزشی افراد را ۲۸٪ کاهش دهد. «لازم به یادآوری است که میزان و عمق یادگیری این افراد در مقایسه با افراد مشابهی که بدون استفاده از تکنولوژی آموزشی، آموزش دیده بودند، بسیار چشمگیر بود» (افضل نیا ۱۳۶۷، ۴)

هدف پژوهش

هدف این پژوهش شناسایی و بررسی وضعیت بخش‌های دیداری - شنیداری کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌ای دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور و ارائه پیشنهاداتی مناسب با شرایط اقتصادی جامعه موردپژوهش در زمینه نحوه انتخاب و تهیه منابع، سازماندهی، حفظ و نگهداری و امانت مواد می‌باشند.

سؤالات پژوهش

- ۱- بخش‌های دیداری - شنیداری زیرنظر چه واحدهایی فعالیت می‌کنند؟
- ۲- چه افرادی و با چه درجه تحصیلی در این بخش‌ها خدمت می‌نمایند؟
- ۳- آیا بودجه بخش‌های دیداری - شنیداری مستقل است؟
- ۴- برای مجموعه‌سازی از چه ابزار و شیوه‌هایی استفاده می‌شود؟
- ۵- از چه ابزار و شیوه‌هایی برای سازماندهی منابع استفاده می‌کنند؟
- ۶- چه کسانی از منابع و امکانات این بخش‌ها استفاده می‌کنند؟
- ۷- بخش‌های دیداری - شنیداری چه خدماتی ارائه می‌نمایند؟

روش پژوهش و گردآوری اطلاعات

پژوهش حاضر با روش توصیفی کلیه بخش‌های دیداری -

شنیداری کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌ای دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور را مورد بررسی قرار می‌دهد. کل جامعه پژوهش شامل بر ۱۳۶ بخش است. اطلاعات از طریق پرسشنامه‌هایی که تهیه و ارسال شده بودند، گردآوری شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. ضمناً ۸۵ درصد از کل جامعه مورد پژوهش پرسشنامه را تکمیل و عودت داده‌اند.

بررسی مطالعات گذشته در خارج از ایران

گرین^۲ در سال ۱۹۸۰ در دانشگاه پلی تکنیک لندن تحقیقی انجام داد که کارایی و تأثیر مواد دیداری - شنیداری را موردبررسی قرار دهد. او با توزیع ۳۰۷ پرسشنامه در بین استفاده‌کنندگان، اولویت‌های موضوعی، اولویت‌های شکلی مواد مورد استفاده، فرآیندهای انتخاب مواد، گرایش آنان برای خدمات دیداری - شنیداری را موردسؤال قرار داد. محقق در پایان، با تکیه بر نتایج بدست‌آمده توانست توسعه خدمات مواد دیداری - شنیداری را در آینده پیش‌بینی کند. (Green, 1980, 61)

- در سال ۱۹۸۹ پژوهشی در کتابخانه‌های دانشگاهی علوم بهداشتی در سطح امریکای شمالی توسط «سینگارالا و دیگران» انجام شد. هدف از اجرای این پژوهش بررسی وضعیت، استفاده، توسعه و تولید ویدئو دیسک در کتابخانه‌های انستیتو علوم بهداشتی بود. سؤالات پژوهش درباره میزان بکارگیری، تجهیزات موردنیاز این مواد، مکان دسترسی، قیمت و نحوه امانت بوده است. نتایج نشان می‌دهد ۶۷ درصد از دانشگاه‌ها، فن‌آوری ویدئو دیسک را خریداری کرده‌اند. ۶۳ درصد در نظر دارند در آینده نزدیک به این فن‌آوری مجهز شوند. ۸۹ درصد از پاسخ‌دهندگان اظهار داشتند که امکان دسترسی و استفاده از ویدئو دیسک در دانشکده آنها برای دانشجویان فراهم است.

همچنین با توجه به نقش و اهمیت ویدئو دیسک در امر آموزش، پیش‌بینی می‌شود این رسانه در آینده روز به روز بیشتر گردد و تکامل یابد. (Singarella, 1989, 159)

بررسی مطالعات گذشته در ایران

آزاد در تحقیقی تحت‌عنوان «فهرست‌نویسی مواد دیداری -

۴- مشکلات عمده واحدها: کمبود نیروی انسانی متخصص، ضعف سازماندهی، نداشتن تشکیلات منسجم، نداشتن خط‌مشی کاری، کمبود فضا، کمبود مواد و بودجه، بی‌توجهی مسئولین به این واحدها، نبود آشنایی اساتید و جامعه دانشگاهی. مورد پژوهش با این وسایل در پایان، پژوهشگر بر اساس یافته‌ها، ایجاد یک نظام متمرکز دیداری - شنیداری پزشکی را، که دارای بخش سفارش، فهرست‌نویسی، تولید و تکثیر، آموزش، مرجع و حفظ و نگهداری باشد برای ۳ دانشگاه فوق‌الذکر پیشنهاد می‌نماید. (واعظ ابروانی ۱۳۷۱)

جامعه مورد پژوهش

جامعه مورد پژوهش این تحقیق بخش‌های دیداری - شنیداری کلیه کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی، تحت پوشش وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی می‌باشد که تعداد کل آنها ۱۳۶ بخش بوده است. از این تعداد ۲۴ واحد اظهار داشتند که فاقد بخش دیداری - شنیداری می‌باشند که طبعاً از جامعه مورد پژوهش حذف گردیدند. از تعداد باقیمانده واحدها ۱۷ بخش پرسشنامه را عودت ندادند. بدین ترتیب ۹۵ پرسشنامه تکمیل شده (۸۵ درصد کل جامعه) واصل گردید که اطلاعات مندرج در آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از مجموع ۹۵ بخش دیداری - شنیداری مورد تحقیق، ۱۴ بخش مربوط به کتابخانه مرکزی و ۸۱ بخش دیگر به دانشکده‌های مختلف (دانشکده بهداشت، دانشکده پرستاری، دانشکده پزشکی، دانشکده پیراپزشکی، دانشکده توانبخشی، دانشکده داروسازی، دانشکده دندانپزشکی) دانشگاه‌های علوم پزشکی تعلق دارد.

خلاصه یافته‌ها، نتیجه‌گیری نهایی و پیشنهادات

اطلاع دقیق از وضعیت موجود بخش‌های دیداری - شنیداری با توجه به نقش این مواد در امر آموزش، از مسائلی است که راهگشای ما در برنامه‌ریزی‌های آینده خواهد بود. پژوهشگر با بررسی ۹۵ بخش دیداری - شنیداری کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور کوشیده

شنیداری» ضمن توصیف مواد دیداری - شنیداری و نقش آنها در آموزش، چگونگی فهرست‌نویسی مواد مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاکی است که کتابخانه‌ها علاوه بر این که به نقش و اهمیت مواد دیداری - شنیداری پی نبرده‌اند. برخی از کتابداران آموزش ندیده حتی ضرورت گردآوری و استفاده از آنها را نیز احساس نمی‌کنند. همچنین این مواد و وسایل، ارزشی برابر کتاب در کتابخانه‌ها برای خود کسب نکرده‌اند. (آزاد ۱۳۵۲، ۷۰)

- در تحقیق دیگری وضعیت واحدهای دیداری - شنیداری دانشگاه تهران مورد بررسی قرار گرفته است. محقق در این بررسی کمبود فضا، بودجه تجهیزات، نیروی انسانی، عدم توجه کتابخانه‌ها به این واحد، ناآشنایی با نحوه استفاده از مواد، نداشتن خط‌مشی، عدم حمایت مسئولین از جمله مسائل و مشکلات عمده آنها برمی‌شمارد. (طاهریور ۱۳۵۲، ۶۵)

- در سال ۱۳۷۰ قریشی سازماندهی مواد دیداری - شنیداری ۲۱ مرکز آموزشی تخصصی در تهران را مورد تحقیق قرار داد و نتیجه می‌گیرد که این مواد هنوز جایگاه اصلی خود را پیدا نکرده‌اند و هنوز مراحل اولیه تکامل را طی می‌نمایند. (قریشی ۱۳۷۰، ۹۶)

- در سال ۱۳۷۱ واعظ ابروانی، واحدهای دیداری - شنیداری دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی شامل دانشکده‌ها، مراکز تخصصی و بیمارستانها را مورد پژوهش قرار داد.

این پژوهش به صورت توصیفی و گردآوری اطلاعات آن از طریق پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه صورت گرفته است. برخی از نتایج این تحقیق بدین شرح است:

۱- نیروی انسانی: بیشترین فراوانی مربوط به افراد دیپلمه است و فقط ۳۱ درصد کارکنان دارای تخصص قابل قبول هستند.

۲- سفارش و انتخاب مواد: ۸۸ درصد مبنای سفارش و انتخاب مواد از طریق توصیه کادر پزشکی و اعضاء هیئت علمی می‌باشد.

۳- مجموعه: نوار صدا با ۲۹ درصد، نوار ویدئو (وی‌اچ اس) با ۲۴/۵ درصد، اسلاید با ۱۵ درصد. بیشترین درصد مجموعه‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

است تا این مهم را به پایان رساند.

در این راه به نتایج زیر که به صورت اختصار بیان می‌گردد، نایل آمده است.

۱- ۵۰/۴ درصد از بخش‌های دیداری - شنیداری زیر نظر معاونت پژوهشی و آموزشی اداره می‌شوند. کتابخانه‌ها که در رابطه مستقیم با بخش‌های دیداری - شنیداری بوده و منابع آنها جزئی از منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه محسوب می‌گردند، در جای دوم قرار دارد. تنها یک‌بخش زیر نظر معاونت دانشجویی قرار دارد.

۲- فقط ۶۸/۴ درصد از بخش‌های دیداری - شنیداری دارای خط‌مشی و دستورالعمل مدون برای اداره امور خود می‌باشند. بیشترین نسبت خط‌مشی‌ها، ۶۳ درصد به شرح وظایف پرسنل و کمترین نسبت، ۲۴/۶ درصد به سازماندهی مواد تعلق دارد. کم بها دادن به سازماندهی مواد، می‌تواند ناشی از این امر باشد که درصد بالایی از کارکنان بخش‌های دیداری - شنیداری را افراد غیرمتخصص تشکیل می‌دهد.

۳- از کل افراد شاغل در بخش‌های دیداری - شنیداری (۱۶۶ نفر) ۷۷ نفر (۴۶ درصد) دارای تحصیلات دانشگاهی و ۸۹ نفر (۵۴ درصد) دارای مدرک تحصیلی دیپلم و زیر دیپلم هستند. از ۷۷ نفری که دارای تحصیلات دانشگاهی هستند ۳۶ نفر از آنها دارای مدرک تحصیلی (کاردان و کارشناس فنی و تکنولوژی آموزشی) قابل استفاده در بخش‌های دیداری - شنیداری می‌باشند. نظر به این که تنها ۶ نفر از کارکنان دارای مدرک کارشناسی و کارشناسی ارشد کتابداری هستند لذا، دلیل عمده عدم توجه به سازماندهی مواد دیداری - شنیداری، می‌تواند کمبود نیروی انسانی متخصص باشد. ضمناً کمبود نیروی انسانی متخصص در تحقیق مزدیستا، تهرپور و واعظ ایروانی از مسائل و مشکلات عمده در امر توسعه پیشرفت بخش‌های دیداری - شنیداری محسوب گردیده است.

۴- در بررسی بودجه بخش‌های دیداری - شنیداری مشاهده می‌شود که تنها ۳ بخش (۳/۲ درصد) دارای بودجه مستقل می‌باشند. بودجه سایر بخش‌ها به طرق مختلف تأمین می‌شود. به طوری که بیشترین منبع تأمین بودجه (۳۴/۷ درصد) بخش‌ها مربوط به دانشکده می‌باشد. معاونت پژوهشی با ۲۹/۵ درصد در مقام دوم قرار دارد. معاونت

دانشجویی و کتابخانه کمترین نسبت (۳/۲ درصد) را دارا می‌باشند. همانگونه که ملاحظه شد معاونت پژوهشی از نظر سرپرستی این بخش‌ها در مقام اول و از نظر تأمین اعتبار و بودجه در مقام دوم قرار دارد.

۵- بیشترین درصد انتخاب مواد (۸۸/۴ درصد) از طریق توصیه‌های کادر پزشکی و اعضاء هیئت علمی صورت می‌گیرد. در ۶۴/۲ درصد موارد هم از کاتالوگ‌های ناشرین استفاده می‌شود. در تحقیق واعظ ایروانی هم بیشترین انتخاب از طریق توصیه هیئت علمی و کادر پزشکی صورت گرفته است.

۶- در بررسی شیوه‌های تهیه و تأمین منابع اطلاعاتی در بخش‌های دیداری - شنیداری نتایج نشان می‌دهد که ۹۳/۷ درصد از مواد از طریق خریداری، ۷۳/۶ درصد منابع از راه تکثیر، ۴۷/۳ درصد از راه تولید، ۲۸/۴ درصد از راه مبادله، ۲۶/۳ درصد به شکل امانت تهیه و تأمین می‌گردد.

۷- نتایج نشان می‌دهد بیشترین نسبت از فیلم‌های ۱۶ م.م. (۴۰/۷ درصد) بین ۱۰ تا ۲۰ و کمترین نسبت آن (۶/۲ درصد) بین فراوانی ۵۰ و بیشتر قرار دارد. بیشترین نسبت (۵۳/۸ درصد) فیلم‌های ۸ م.م. بین فراوانی کمتر از ۱۰ قرار گرفته‌اند. فیلم‌های بتاماکس و وی اچ اس بیشترین نسبت (۴۶/۹ درصد و ۴۸/۲ درصد) را بین فراوانی ۴۱ تا ۵۰ دارند. فیلم‌های یوماتیک سهم اندکی از منابع را به خود اختصاص می‌دهند. (۶ مورد)

نوارهای صدا سهم عمده‌ای از منابع را در بر دارند و بیشترین نسبت آن (۴۷/۸ درصد) بین فراوانی ۵۱ و بیشتر و کمترین نسبت (۴/۶ درصد) بین فراوانی ۴۱ تا ۵۰ قرار دارند. موارد فیلم استریپ، میکروفیش و میکروفیلم به دلیل محدود بودن عناوین در جدول گنجانده نشدند. با توجه به ارقام درصد‌های فوق، تعداد فیلم‌های ۱۶ م.م. و ۸ م.م. کمتر از تعداد فیلم‌های ویدیویی بتاماکس و وی اچ اس می‌باشد. (نظر به این که منابع در سطح وسیعی بررسی شده است لذا عناوین بر حسب مورد تعیین و محاسبه شده است نه تعداد)

۸- ۶۸ مورد (۷۱ درصد) از بخش‌های دیداری - شنیداری منابع خود را پاسخگوی نیاز مراجعین نمی‌دانند. ۶۹/۱ درصد از این تعداد علل این عدم پاسخگویی را محدود بودن منابع

سرعنوان موضوعی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا (Mesh)^۵ و روش رده‌بندی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا، منابع خود را سازماندهی کرده‌اند.

همچنین ۲ بخش با استفاده از سرعنوان موضوعی کتابخانه کنگره و رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا، پنج بخش با الفبایی کردن عنوان و سه بخش با استفاده از سرعنوان موضوعی فارسی، منابع خود را سازماندهی نموده‌اند. به نظر می‌رسد یکی از علل عمده عدم سازماندهی صحیح منابع در این بخش‌ها کمبود نیروی انسانی متخصص کتابدار باشد که با توجه به اهمیت موضوع و گسترش منابع در آینده، ممکن است مشکلاتی را برای مسئولین بخش‌ها و استفاده‌کنندگان به وجود آورد.

۱۲- در بررسی وضعیت فضا، امکانات و شرایط حفظ و نگهداری، نتایج نشان داد که تنها تعداد کمی به مورد فضا و امکانات پاسخ داده‌اند که قابل تجزیه و تحلیل آماری و ارائه نبود. هیچکدام از بخش‌ها مجهز به نظام هشداردهنده نیستند و فقط ۶۱ درصد از بخش‌ها از کپسول دست آتش‌نشانی در مواقع ضروری برای اطفاء حریق استفاده می‌کنند.

همچنین مشخص گردید که نیروی انسانی شاغل در بخش‌ها اتاق کار مخصوص در اختیار ندارند. هیچکدام از بخش‌ها به قسمت میزان رطوبت نسبی پاسخ نداده‌اند. ۵۵ درصد به قسمت درجه حرارت پاسخ نداده‌اند و پاسخ ۴۵ درصد بقیه درجه حرارت بین ۱۵ تا ۲۵ را نشان می‌دهد.

۱۳- در بررسی میزان استفاده منابع و بخش‌های دیداری - شنیداری مشخص گردید که میزان استفاده دانشجویان و اساتید به ترتیب ۹۷ و ۹۳ درصد بوده است.

همچنین پژوهشگران به میزان ۳۷/۹ درصد کمترین نسبت را در استفاده دارند. اطلاعات نشان می‌دهد که میزان مراجعین به طور روزانه به بخش‌های دیداری - شنیداری ۳۶ نفر می‌باشد.

۱۴- در رابطه با خدمات بخش‌های دیداری - شنیداری بیشترین نسبت (۷۷/۸ درصد) ارائه خدمات به تکثیر مواد تعلق دارد. تشکیل کلاس‌های درس به میزان ۶۷/۳ درصد در مرحله دوم قرار دارد. ۲۵/۲ درصد از بخش‌ها، خدمات آگاهی‌رسانی جاری را ارائه می‌نمایند. همچنین مشخص گردید

دانسته‌اند. نظر به این که کمبود بودجه (با نسبت ۶۶/۱ درصد) در مکان دوم اهمیت قرار دارد، می‌توان نتیجه گرفت که این علت نیز از عوامل مهم بازدارنده در امر غنی ساختن منابع و مجموعه می‌باشد. کمبود بودجه، در بررسی‌های دیگر انجام شده در ایران نیز از جمله عوامل بسیار مهم بازدارنده بوده است.

۹- در توزیع فراوانی تجهیزات مواد دیداری - شنیداری (تصویری، صوتی، صوتی تصویری) پروژکتور اسلاید، اورهد و اوپک به ترتیب ۲۸/۵ درصد، ۲۵/۳ درصد و ۳۲/۶ درصد در ردیف‌های فراوانی ۳ و ۲ و ۱ دارای بیشترین نسبت‌ها می‌باشند ۸۱ درصد بخش‌های دیداری - شنیداری فاقد پروژکتور فیلم استریپ و ۹۳/۷ درصد نیز فاقد میکروفیلم خوان هستند.

در مورد وسایل صوتی مشخص گردید ۵۹ درصد از بخش‌های دیداری - شنیداری بین یک تا دو دستگاه ضبط صوت و ۶۳/۱ درصد بین یک تا دو آمپلی‌فایر دارند در رابطه با وسایل صوتی تصویری مشخص گردید، ۵۵/۸۱ درصد از بخش‌ها فاقد پروژکتور فیلم ۱۶ م.م. و ۸۰ درصد فاقد پروژکتور فیلم ۸ م.م. هستند در حالی که ویدئوهای بتاماکس و وی اچ اس در ردیف‌های فراوانی ۱ و ۲ به ترتیب دارای بیشترین نسبت‌ها (۳۱/۶ درصد و ۳۲/۷ درصد و ۲۹/۵ درصد و ۲۸/۴ درصد) می‌باشند. به علاوه ۹۳/۹ درصد از بخش‌های دیداری - شنیداری نیز فاقد ویدئو ماتیکی هستند.

۱۰- ۶۳ مورد (۶۶/۳ درصد) از بخش‌های دیداری - شنیداری تجهیزات خود را پاسخگوی نیاز مراجعین نمی‌دانند. ۹۳/۶ درصد علل این عدم پاسخگویی را کمبود تجهیزات می‌دانند. ۸۵/۷ درصد نیز کمبود بودجه را علل آن می‌دانند. همانگونه که در مورد علل عدم پاسخگویی به نیاز مراجعین گفته شد، کمبود بودجه را از علل عمده آن می‌توان نام برد.

۱۱- ۳۶ بخش (۳۷/۹ درصد) از بخش‌های دیداری - شنیداری منابع خود را به طور کلی سازماندهی نکرده‌اند. از ۵۹ بخش باقی‌مانده، ۴۵ بخش (۷۶/۲ درصد) برای سازماندهی تنها از شماره ثبت استفاده کرده‌اند. تنها سه بخش با استفاده از قوانین انگلوامریکن ۲ و با رعایت ISBD و

که ۷۳ درصد از بخش‌های دیداری - شنیداری دارای نظام قفسه‌بندی بسته هستند.

۳۸/۹ درصد از بخش‌ها منابع خود را امانت می‌دهند، که ۹۱ درصد از امانت‌گیرندگان از افراد همان دانشکده هستند. بنابراین نتایج بیانگر این واقعیت است که تنها ۹ درصد از بخش‌ها، امانت‌گیرندگانشان افراد خارج از دانشکده هستند.

۱۵- در بررسی همکاری و مشکلات در بین بخش‌های دیداری - شنیداری مشخص گردید تنها ۲۸ درصد از بخش‌ها دارای همکاری در سطح منطقه هستند و هیچ‌یک از آنها در سطح ملی دارای ارتباط و همکاری نیستند. همچنین مشخص گردیده کمبود نیروی انسانی متخصص، کمبود مواد و تجهیزات نداشتن بودجه کافی و مناسب، عدم همکاری بعضی از بخش‌ها، عدم توجه مسئولین به این بخش‌ها، و ناشناخته ماندن اثرات یکارگیری منابع دیداری - شنیداری در پیشرفت امور آموزشی از جمله مشکلاتی است که بخش‌ها با آن مواجه هستند.

پیشنهادهات

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که بخش‌های دیداری - شنیداری تحت بررسی عموماً در پاسخگویی به نیازهای جستجوگران اطلاعات دچار مشکلات فراوان می‌باشند. به طور کلی مسائل مشکلات اساسی را می‌توان به شرح زیر طبقه‌بندی نمود:

۱- نارسایی بودجه

۲- کمبود پرسنل متخصص

۳- کم توجهی و عدم آشنایی مسئولان

مشکلات و مسائل دیگر نظیر نابسامان بودن وضع سازماندهی مواد، شرایط نامناسب حفظ و نگهداری مواد و ... را می‌توان از نظر میزان اهمیت زیر مشکلات نامبرده بالا قرار داد.

بودجه

رانگانانان حدود سی سال پیش بر این باور بود که: «چه کسی می‌تواند بگوید آن روز فرا نخواهد رسید که اشاعه دانش، این کارکرد حیاتی کتابخانه‌ها حتی به مدد وسایلی

سوای آنچه کتاب چاپی فراهم می‌کند صورت پذیرد.»

(لنکستر، ۱۳۶۶، ۸۱)

بارنس^۶ در سال ۱۹۷۸ «پیش‌گویی می‌کند که در آموزش و پرورش رهبرد کتاب‌مدار (Book Centered approach) جای خود را به بهره‌جویی از منابع آموزشی نامحدود خواهد سپرد. به گفته او کلاسی که از تلویزیون مدار بسته و باز، افراد کاردان جامعه، نوارها و بسیاری منابع دیگر استفاده نکند، کلاسی فقرزده است.» (لنکستر، ۱۳۶۶، ۳)

یافته‌های این پژوهش مشعر بر آن است که متأسفانه اهمیت و نقش بدیهی مواد دیداری - شنیداری در امر آموزش و پژوهش هنوز برای مسئولان امر، چنانکه باید توجه و شناخته، نشده است. با توجه به نکته اخیر، چنین به نظر می‌رسد که قبل از پرداختن به تنظیم بودجه و با درخواست، اعتباری مناسب و کافی جهت تأمین مواد و تجهیزات مورد نیاز از سوی بخش‌ها، باید به مسئولان قبولاند که با استفاده از ابزار و منابع دیداری - شنیداری است که می‌توان موجب سرعت در آموزش، یادگیری و بازیابی آسان و سریع اطلاعات را بالا برد. سازمان ذیربط با قبول و اعتقاد کامل به این امر باید بودجه‌ای مستقل و اعتباری ویژه و کافی در اختیار بخش دیداری - شنیداری قرار دهد. زیرا پیشرفت در فعالیت‌های دیداری - شنیداری نیز مانند همه امور بستگی کامل به میزان امکانات مالی تخصیص داده شده به آن و سیاست‌های مثبت مالی دارد. بخش مسئول در تهیه و تولید منابع دیداری - شنیداری که بسیار آسیب‌پذیر می‌باشند، باید حتی المقدور نوع مرغوب آن مواد را با توجه به شرایط اقلیمی محل کاربرد فراهم نماید تا عمر استفاده از آنها طولانی‌تر شود.

بخش دیداری - شنیداری مانند هر کتابخانه باید همواره به بررسی کمی و کیفی منابع و تجهیزات موجود و مورد نیاز بپردازد تا بدین وسیله اولویت‌ها در خرید و تهیه این منابع مطالعاتی مشخص گردد و مآلاً از صرف هزینه غیرضروری جلوگیری به عمل آید.

همزمان با پیش‌بینی بودجه برای تأمین این منابع و تجهیزات باید مسائل جانبی دیگر نظیر فضا و ساختمان بخش، چگونگی سازماندهی نگهداری و تعمیر منابع و تجهیزات و رشد بالقوه منابع نیز مدنظر قرار گیرد.

فقدان نیروی انسانی متخصص

یافته‌های این پژوهش حاکی است که بیش از نیمی از نیروی انسانی بخش‌های دیداری - شنیداری در سطح دیپلم و زیردیپلم می‌باشند. نابسامانی وضع بخش‌های دیداری - شنیداری نشان‌دهنده نارسایی تعداد افراد متخصص و آموزش دیده را به خوبی نشان می‌دهد.

توصیه می‌شود در بخش‌های دیداری - شنیداری حداقل از کارشناسان کتابداری (در بخش‌هایی با مجموعه کوچکتر) و کارشناسان ارشد کتابداری و بالاتر (در بخش‌های بزرگتر) استفاده به عمل آید. بکارگیری این رده‌های کارشناسان با توجه به آشنایی آنان به امر انتخاب، تهیه و سازماندهی مواد دیداری - شنیداری می‌تواند عامل مؤثری در سامان دادن به وضع بخش‌ها باشند.

انتخاب و تهیه

پس از مسلم شدن تأمین بودجه و نیروی انسانی موردنیاز، توجه سازمان باید به گردآوری منابع و توسعه و تکامل آن معطوف شود.

تدوین خط‌مشی، اساسی‌ترین اقدام در جهت انجام امور است. در تهیه این خط‌مشی، باید به عواملی چون بودجه سازمان، حجم احتمالی مجموعه، ساختمان و فضا، جنس منابع دیداری - شنیداری، میزان مراجعه‌کنندگان به مجموعه و نیازهای آنان توجه شود. ضوابط انتخاب باید روشن و در عین حال قابل انعطاف باشد. تشکیل کمیته‌ای جهت گردآوری اطلاعات کافی درباره منابع و تجهیزات و انتخاب و تهیه آنها ضروری است.

این کمیته با استفاده از نظرات، و با آگاهی از نیازهای اطلاعاتی اعضا هیئت علمی و کادر پزشکی و سایر استفاده‌کنندگان خود و با مراجعه به کاتالوگ ناشرین و سایر ابزارها اقدام به توسعه و تکمیل مواد دیداری - شنیداری و تجهیزات موردنیاز آن خواهد نمود. در تهیه، تولید و تکثیر مواد دیداری - شنیداری باید ابتدا اقدام به تهیه خود مواد (نرم‌افزار) نمود و سپس ابزار و تجهیزاتی را که برای استفاده در امور فوق موردنیاز است فراهم آورد.

سازماندهی مواد دیداری - شنیداری

هنگامی که منابع گردآوری شده در یک مجموعه به حدی برسد که امکان دستیابی سریع به آنها میسر نباشد، اتخاذ روشی منطقی و در خور، برای سازماندهی مواد اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. اصولاً سازماندهی مواد یعنی گزینش روشی که منتهی به برقراری نظم شود که کتابدار و مراجعه‌کننده به سرعت و به سادگی بتوانند به مطلب موردنیاز، دست یابند.

با مراجعه به یافته‌های این پژوهش مشاهده می‌گردد که تعداد مواد دیداری - شنیداری گردآوری شده در بخش‌های موردبررسی در غالب موارد به حدی نیست که حافظه به تنهایی قادر به بازیابی آنها نباشد و یا سازماندهی پیچیده‌ای جهت نظم دادن به آنها لازم باشد. از طرف دیگر چون هیچ کتابخانه‌ای حالت ایستایی ندارد و مجموعه‌اش دائماً در حال توسعه و تکامل است لذا در این قسمت، با این دید به جنبه‌های سازماندهی مواد می‌نگریم که بخش‌های دیداری - شنیداری بودجه‌ای مستقل و متناسب با نیاز دارند، پرسنل متخصص خود را تأمین نموده‌اند و همچنین قصد دارند در جهت توسعه و تکامل مجموعه تلاش نمایند.

در سازماندهی مواد دیداری - شنیداری همچون مواد چاپی، نیاز به گردآوری اطلاعات لازم جهت فهرست‌نویسی می‌باشد. مواد دیداری - شنیداری غالباً حاوی قسمتی از این اطلاعات و گاه اصولاً فاقد اطلاعات می‌باشند. از طرف دیگر برای گردآوری اطلاعات در برخی از مواد دیداری - شنیداری، نیاز به بازبینی یا بازشنوایی آنها است. به هر حال چنانچه نتوان اطلاعات موردنیاز این مواد را به نحوی از خود آنها فراهم نمود، باید با مراجعه به مدارک چاپی همراه مواد، اسناد و مدارک خرید مواد، کاتالوگها و نشریات مربوطه، تماس با مؤسسات ناشر و غیره، این اطلاعات را فراهم آورد.

فهرست‌نویسی

پیش از اقدام به فهرست‌نویسی باید خط‌مشی کار فهرست‌نویسی و ابزار کار آن فراهم آید. فهرست‌نویسی باید در چارچوب استاندارد بین‌المللی توصیف کتابشناسی برای مواد دیداری - شنیداری^۷ و با توجه به ویرایش دوم قواعد

رده‌بندی

نظر به این که مواد دیداری - شنیداری در قفسه‌های بسته نگهداری می‌شود و مراجعه‌کننده مستقیماً به یافتن آن نمی‌پردازد. لذا در رده‌بندی مواد اغلب بخش‌ها لزومی به استفاده از روش‌های رده‌بندی معمول و خاص کتاب نمی‌بینند. بلکه معتقدند با هرچه غنی‌تر کردن فهرست تحلیلی شماره ثبت می‌تواند وسیله‌ای مؤثر در جهت بازیابی باشد.

در سال ۱۹۷۶ «بر اساس شماره توالی طرحی توسط خانم فرانسوالمی - روسو ابداع شد. در طرح خانم لمی - روسو برای مواد غیرکتابی طراحی و پایه‌ریزی شده است که قابلیت کاربرد با رایانه را دارد ...» در طرح خانم روسو شماره بازیابی هر ماده غیرکتابی از سه جزء زیر تشکیل شده است:

- ۱- جزء اول: کد ماده موردنظر.
 - ۲- جزء دوم: شماره ثبت و شماره توالی.
 - ۳- جزء سوم: که خود از دو جزء تشکیل شده است که رنگ و تاریخ ساخت ماده است. (مرادی، ۱۳۷۳، ۸۸)
- طرح روسو بسیار ساده است و در عین حال قابلیت انعطاف دارد به طوری که با استفاده از این طرح برای آن دسته از مواد که کد تعیین نشده است می‌توان کد منظور نمود.
- البته هرسازمانی مخیر است در انتخاب رده‌بندی مناسب و مطابق با نیاز خود اقدام نماید. به طور مثال واحدهای دیداری - شنیداری احتمال دارد به منظور ایجاد یکنواختی و همگنی در کار تنظیم مواد دیداری - شنیداری خود همانند مواد چاپی، از روش واحدی چون نظام از رده‌بندی NLM و سرعنوان موضوعی MESH استفاده نمایند. ولی به هرحال انتخاب نظامی واحد از سوی بخش‌ها می‌تواند در بسیاری از امور از جمله در امر تهیه فهرستگان مواد غیرکتابی مؤثر باشد و مراجعه‌کننده به کتابخانه را به خوبی هدایت نماید.

حفظ و نگهداری

چون مواد دیداری - شنیداری موادی ناپایدار هستند و تاب مقاومت در مقابل بسیاری از عوامل خارجی و داخلی را ندارند، لذا در حفظ و نگهداری آن باید توجه کافی به عمل آید. در نگهداری مواد غیرچاپی باید قبل از هرکار به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

فهرستنویسی انگلوامریکن^۸ (فصل هفتم) صورت گیرد
فهرستنویسی مواد دیداری - شنیداری همانند مواد چاپی هم از دوی بخش تشکیل می‌شود. بخش فهرستنویسی توصیفی و بخش فهرستنویسی تحلیلی.

فهرست توصیفی مواد دیداری - شنیداری شامل سرشناسه، نوع ماده، اسامی عوامل تولید، نام محل، نام شرکت سازنده، تاریخ ساخت، اطلاعات فیزیکی، یادداشت و بالاخره خلاصه محتوای ماده می‌باشد.

فهرست تحلیلی همانند فهرست تحلیلی کتاب شامل موضوعات مندرج در آن ماده و همچنین معرف‌های اضافی است.

فهرستنویسی توصیفی

در ایران، در برخی از آرشیوها، خصوصاً آرشیو صدا و سیمای جمهوری اسلامی در فهرست توصیفی مواد دیداری - شنیداری، علیرغم قواعد مندرج در بخش هفتم قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن به دلایلی عنوان ماده، سرشناسه قرار می‌گیرد. این دلایل عبارتند از:

- ۱- تولید اغلب مواد غیرچاپی حاصل کوشش دسته‌جمعی است ...
- ۲- اغلب مواد غیرچاپی با عنوان شناخته شده‌اند ...
- ۳- سنت کتابشناسی اسلامی نیز همواره ترجیح می‌داده که از عنوان اثر، در کتابشناسی استفاده شود ...
- ۴- و بالاخره بسیاری از منابع دیداری - شنیداری بخصوص فیلم‌ها و ویدئوهای خبری فاقد تیتراژ و هرگونه اطلاعی درباره عوامل تولید هستند.

فهرست‌نویسی تحلیلی

در تهیه فهرست تحلیلی باید از سرعنوان‌های موضوعی استفاده شود. سرعنوان موضوعی MESH و سرعنوان موضوعی فارسی پزشکی از ابزارهای مهم استفاده، برای موضوع دادن به مواد دیداری - شنیداری می‌باشد. علاوه بر موضوع، اسامی عوامل تولیدکننده می‌بایست به عنوان معرف‌های اضافی در فهرست تحلیلی آورده شود.

غیرچایی می‌شود و رطوبت بیش از حد مشکلاتی از جمله رشد قارچها و غیره را که سبب آسیب دیدگی می‌شوند فراهم می‌آورند.

باید توجه داشت که مرمت و بازسازی مواد غیرچایی از اهمیت زیادی برخوردار است. لذا مواد موجود در آرشیوها باید به طور منظم موردبازرسی و بازبینی بخش مرمت و نگهداری قرار گیرند تا در صورت آسیب دیدن بتوان به مرمت آنها پرداخت و یا کپی جدیدی از آنها فراهم آورد و یا برخی از آنان را از مجموعه خارج ساخت.

امانت بین کتابخانه‌ها

با توجه به بودجه محدود سازمان، جهت تهیه مستقل مواد دیداری - شنیداری و گران بودن این مواد، باید حتی المقدور میزان همکاری بین کتابخانه‌ها را بهره‌گیری از شیوه امانت در هر منطقه، محل و یا در سطح ملی بالا برد تا بدین نحو از صرف هزینه‌های اضافی و غیرضروری، برای مواردی که کثرت استفاده ندارند، جلوگیری بعمل آید.

پیشنهاد برای تحقیق‌های آینده:

- ۱- بررسی شناخت و میزان استفاده اساتید دانشگاه‌های علوم پزشکی از منابع و تجهیزات دیداری - شنیداری.
- ۲- بررسی شناخت و میزان استفاده دانشجویان پزشکی از منابع و تجهیزات دیداری - شنیداری.
- ۳- بررسی نگرش مسئولین امور آموزشی دانشگاه‌های علوم پزشکی نسبت به تشکیل دوره‌های کاردانی و کارشناسی دیداری - شنیداری.
- ۴- بررسی نگرش مسئولین اجرایی دانشگاه‌های علوم پزشکی نسبت به ایجاد و توسعه بخش‌های دیداری - شنیداری.
- ۵- بررسی میزان و نقش استفاده از منابع دیداری - شنیداری در آموزش و یادگیری دانشگاه‌های علوم پزشکی.

۱- ماده دیداری - شنیداری چه ویژگی‌هایی دارد؟

۲- برای چه مدت زمانی در نظر است آن ماده حفظ و

نگهداری شود و مورد استفاده قرار گیرد؟

۳- آیا فضایی که برای آرشیو مواد در نظر گرفته شده است کافی است؟

۴- در صورت نامناسب بودن و یا ناکافی بودن مکان در درازمدت، آیا امکان فراهم نمودن مکان بهتر و وسیع‌تر دیگری وجود دارد؟

ناگفته نماند که، چگونگی حفظ و نگهداری مواد دیداری - شنیداری در یک آرشیو بزرگ با چگونگی نگهداری آن در یک بخش دیداری - شنیداری دانشگاهی متفاوت است. در آرشیوهای بزرگ باید ساختمان آرشیو بر اساس آخرین موازین و استانداردهای علمی و ضوابط معماری آرشیو ساخته شود. بدیهی است که این ساختمان‌ها در مقابل حریق مقاوم هستند و رطوبت نسبی و درجه حرارت آنها متناسب با نوع منابعی که نگهداری می‌شود، تنظیم می‌گردد.

عوامل آسیب‌زا:

مهمترین عواملی که به مواد دیداری - شنیداری آسیب می‌رسانند عبارتند از: تجزیه خود مواد، موجودات زنده (جلبکها، باکتریها، قارچها و حتی تک‌یاخته‌های موجود در محلول‌ها و داروهای شیمیایی)، ساییدگی، دمای زیاد، رطوبت نسبی خیلی بالا و یا پایین، گرد غبار، آب، هوای آلوده، مواد شیمیایی، قرار گرفتن در میدان شیمیایی خیلی قوی (ریختگی).

جهت حفظ و نگهداری مواد دیداری - شنیداری باید با توجه به محدودیت مالی و شرایط اقلیمی ایران تا آنجا که مقدور است ساختمانی مجهز به امکانات لازم در اختیار داشت.

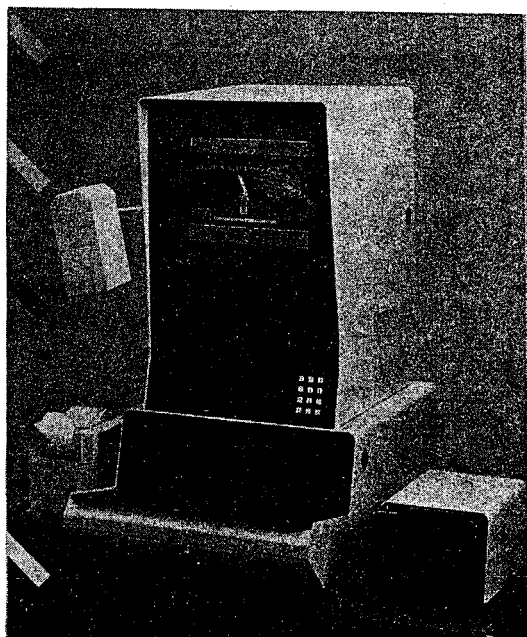
این ساختمان تا حد امکان باید در مقابل حریق مقاوم باشد. به علاوه باید سعی شود که از ورود گرد و غبار و هوای آلوده به این محل جلوگیری به عمل آید. ساختمان باید مجهز به سیستم تهویه باشد و درجه حرارت ساختمان در حد مطلوبی (با توجه به نوع مواد دیداری - شنیداری) نگهداشته شود. زیرا رطوبت نسبی بسیار کم باعث خشکی مواد

منابع

دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی دفاع شده است.
۲- رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی اراک و مسئول سمعی
بصری دانشکده پزشکی اراک.

3. Bowel
4. Green
5. Medical Subject Heading
6. Barnes
7. The International Standard Bibliographic Description For Non Book Materials, ISBD (NBM).
8. Anglo American Cataloging Rules, 2nd. ed.

- آزاد، اسداله، ۱۳۵۲. فهرست‌نویسی مواد دیداری - شنیداری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری. دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- افضل‌نیا، محمدرضا، ۱۳۶۷. فواید تکنولوژی آموزشی، رشد تکنولوژی آموزشی سال چهارم، شماره ۱، ص. ۴-۷.
- داودنفر، حسین، ۱۳۵۲. کاربرد فیلم در کتابخانه و فهرست‌گزیده توصیفی فیلم‌های آموزشی در تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری. دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- رشیدپور، ابراهیم، ۱۳۵۲. آموزش سمعی بصری جلد اول، دانشگاه تهران: دانشکده علوم تربیتی.
- کازنو، ژان، ۱۳۵۱. تحول اجتماعی از راه وسایل ارتباط جمعی، ترجمه علی اسدی. فرهنگ و زندگی. شماره ۸، ص. ۷-۱۹.
- سلطانی، پوری و راستین، فرودین، ۱۳۶۵. اصطلاحنامه کتابداری تهران: انجمن کتابداری ایران.
- طاهرپور، پوراندهخت، ۱۳۵۲. بررسی مواد و وسایل سمعی و بصری در کتابخانه‌های دانشگاه تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشگاه علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- قریشی، سوسن، ۱۳۷۰. بررسی سازماندهی مواد دیداری - شنیداری، در مراکز آموزشی و تخصصی موجود در تهران و انطباق آن با قوانین بین‌المللی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشگاه علوم دانشگاه تهران.
- لنکستر، ف. ویلفرد، ۱۳۶۶. کتابخانه‌ها و کتابداران در عصر الکترونیک. ترجمه اسداله آزاد. مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس.
- مرادی، نوراله، ۱۳۷۳. مدیریت آرشیوهای دیداری - شنیداری. تهران: سروش.
- مزدیستا، شعله، ۱۳۵۵. بررسی آرشیوهای دیداری - شنیداری صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران (موجود در تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- واعظ‌ایروانی، فهیمه، ۱۳۷۱. بررسی واحدهای دیداری - شنیداری دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی در جهت زمینه‌یابی خدمات متمرکز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی ایران.
- همایون‌پور، پرویز، ۱۳۵۲. تکنولوژی در خدمت آموزش و پرورش جهان سوم. فرهنگ و زندگی. شماره ۱۱، ص. ۲۴-۳۵.
- یغما، عادل، ۱۳۶۶. تکنولوژی آموزشی در ژاپن. رشد تکنولوژی آموزشی، سال سوم. شماره ۵، ص. ۴-۵.
- Bratton, Barry. 1987. Selection and Acquisition of Audiovisual material by health Professional. *Bulletten of Medical Library Association*, 75 (4) OCT: 355-366.
- Green, Sarah, 1980. Thoughts on Audiovisual user Studies. *Audiovisual Librarian*. 6 (2): 61-62.
- Sauvageav, Phillipe. 1986. Developing of the Qubec Library Science. *Documantation Bibliothèques*. 32 (1-2): 47-49.
- Singarella, T. Thomos. 1991. Videodisc Technology Trends in academic Health science Libraries. *Bulletten of Medical Library Association*. 79 (2): 159- 167.

یادداشتها

- ۱- برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با همین عنوان که در سال ۱۳۷۴ در